

DOI: <https://doi.org/10.61491/yk.15.2023.8044>

ელგუჯა თავბერიძის ბიოგრაფიული რომანის
„თოვლი მკათათვეში“
ენობრივ-შემოქმედაბითი სამყარო

**Elguja Tavberidze's biographical novel
„Snow in the Month of the Harvest“ Linguistic-Creative**

თამილა ზვიადაძე

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი

Tamila Zviadadze

Sokhumi State University
Georgia, Tbilisi

აბსტრაქტი

მხატვრული ტექსტის ღირებულება მასში ვერბალიზებული იდეის მკითხველისათვის ადეკვატური მიწოდების ეფექტურობით განისაზღვრება. ეფექტურობის საფუძველი კი ენაა.

ელგუჯა თავბერიძის ბიოგრაფიული რომანები საინტერესოა არა მხოლოდ იდეურ-მხატვრული კონცეფციის, ავტორისეული ხედვის თვალსაზრისით, არამედ იმ ენობრივ-სტილისტიკური თავისებურებებით, რაც ქმნის ავტორის ინდივიდუალურ ხელწერას.

რომანი „თოვლი მკათათვეში“ თავდა აშორდას მიერ მეგრული ანბანის შესაქმნელად გაწეულ „ღვაწლზე“ მოგვითხრობს. მასში წარმოდგენილია მეტად საინტერესო დოკუმენტური მასალა – ილიას, აკაკის, იაკობ გოგებაშვილის, თედო ჟორდანიასა და სხვათა პუბლიცისტური წერილები, პამფლეტები. წიგნის ავტორს მიზნად აქვს საზოგადოებრივი აზრის განვითარების ჩვენება და დანახვა იმ წინააღმდეგობისა, რაც თავდა აშორდასა და ძმათა მისთა უკუღმართობამ წარმოშვა.

ჩვენთვის მნიშვნელოვანია, რა ენობრივი რესურსით ახერხებს მწერალი საკმაოდ რთული ეპოქის დახატვას, ცნობილ ადამიანთა წარმოჩენას ისე, რომ საინტერესო მხატვრული სახეები შექმნას, დოკუმენტური მასალა რომანად შეკრას და მკითხველზე გასაოცარი შთაბეჭდილება მოახდინოს.

კვლევამ აჩვენა, რომ ელგუჯა თავბერიძის ენობრივი სტილისათვის დამახასიათებელია:

- ზეპირსიტყვიერებისათვისნიშანდობლივფორმათავარიანტულობა, ბუნებრივი, სალაპარაკო ენასთან მაქსიმალურად მიახლოებული, მაგრამ აზრობრივი აქცენტების გადანაწილებით გამდიდრებული ენა;

- გამოთქმათა მოდელის კონსტრუირება, რაც უზრუნველყოფს კონტექსტის შესაბამისად აღქმას;

- მრავალფეროვანი ირონიის ლინგვისტური მახასიათებლები: ორიგინალური შედარებები, რომლებიც იქმნება -ვით თანდებულისან სახელთა საშუალებით, მეტაფორულად გადააზრებული ფრაზები, განსხვავებულად აგებული წინადადებათა კონსტრუქციები.

მნიშვნელოვანია მათი არა მხოლოდ აღნუსხვა, არამედ სტილისტიკური ფუნქციის დადგენა.

საკვანძო სიტყვები: ელგუჯა თავბერიძის რომანი „თოვლი მკათათვეში“, მწერლის ენობრივი სამყარო, ლექსიკა-ფრაზეოლოგია.

ABSTRACT

The value of an artistic text is determined by its ability to effectively convey the verbalized idea to the reader. The foundation of this effectiveness lies in language.

Elguja Tavberidze's biographical novels are intriguing not only from an ideological-artistic standpoint and the author's vision but also due to their linguistic-stylistic features that define the author's unique style.

The novel «Snow in the Month of the Harvest» chronicles the contributions made by Tada Ashordia to the creation of the Megrelian alphabet. It presents compelling documentary material such as publicist letters and pamphlets from figures like Ilia, Akaki, Jacob Gogebashvili, Tedo Jordania, and others. The author's aim is to illustrate the evolution of public opinion and the opposition stirred by Tada Ashordia and his associates.

It is crucial to examine the linguistic resources employed by the writer to depict a challenging historical era, to portray prominent figures in a manner that brings out their artistic depth, to integrate documentary material seamlessly into a novel, and to captivate the reader.

Research has shown that Elguja Tavberidze's linguistic style is characterized by:

- Varied significant forms of oral communication, utilizing language that is as natural and spoken as possible, yet enriched with a redistribution of conceptual emphasis.

- Construction of utterances that ensure the appropriate perception of context.
- Linguistic features incorporating diverse irony: original similes created through adverbial nouns, metaphorically nuanced phrases, and uniquely structured sentence constructions. Understanding these features is essential not only for recognition but also for determining their stylistic function

Keywords: „Snow in the Month of Harvest“, a novel by Elguja Tavberidze, the writer’s linguistic world, vocabulary-phraseology.

ბიოგრაფიული რომანი დოკუმენტურ პროზას განეკუთვნება და თავისი სპეციფიკა გააჩნია. როგორც პ. ჩხეიძე შენიშნავს: „აქ მწერლის წარმოსახვა ფართოდ ვერ გაშლის ფრთებს, სიზუსტე მოეთხოვება და, რაც უფრო ბევრი რამაა ცნობილი პროტაგონისტზე, რაც უფრო ახლოსაა ჩვენს დროსთან, მით უფრო ეზღუდება ავტორს წარმოსახვა. სწორედ აქ ცდილობს მწერალი მწერლად დარჩეს და ისტორიკოსად არ გადაიქცეს“ (ჩხეიძე 2017ა).

ელგუჯა თავბერიძე შენანიშნავი მთხრობელია. მახვილგონივრულია მისი ფრაზები, დასკვნები, ქვეტექსტები. ბევრი ცოდნა, განცდა, მოგონებაა ჩადებული წიგნში. ვერ ვიტყვით, რომ ყოველთვის სიმშვიდით გადმოსცემს ამბავს - ზოგჯერ ცხარედ, ექსპრესიულად, მაგრამ თანმიმდევრულად, უამრავი ნიუანსის გათვალისწინებით გვამცნობს ცალკეულ დეტალს. თავმოყრილი ინფორმაციის ერთი მისხალიც არ ემეტება დასაკარგავად, ამიტომაც არის წიგნი ინფორმაციული, საინტერესო, უამრავი სიახლის მაცნე.

მწერლის მიზანი გასაგებია – მხატვრულ ქმნილებად უნდა აქციოს ის, რაც შეიძლება მხოლოდ „ისტორია ყოფილიყო, დროებითი ცოდვა-დანაშაული, ტრაგიკული ეპოქის ერთ-ერთი ამრეკლავი და მხოლოდ მწარე ღიმილით მოგვეგონებინა რუსეთის იმპერიის ეს გავემებული და მიზანსწრაფული მცდელობა ქართული ენობრივი ცნობიერების დარღვევისა, სამეგრელოს მოგლეჯას რომ მოინდომებდნენ სამშობლოსაგან, ამ ღრმადქართული მხარისა, მისი ისტორიული ფესვები ქართული მოდგმის დასაბამშივე რომ დამკვიდრებულა მტკიცედ და მძლავრად“ (ჩხეიძე 2017ბ);

ავტორს საკუთარი ენობრივი სპეციფიკა გააჩნია. იმ ენობრივ რესურსს ეყრდნობა, რომელიც მხატვრული ეფექტის მისაღწევად სჭირდება, სხვაგვარად ვერ დააინტერესებს მკითხველს – მშრალად მოწოდებული დოკუმენტური მასალა არ აღიქმება მხატვრულ ნაწარმოებად. ბიოგრაფიული რომანის ავტორის მისია ამადაც არის რთული.

ელგუჯა თავბერიძის რომანი ისეთი სტილური ექსპრესიითაა შესრულებული, რომ ერთი შეხედვით მოსაწყენი ამბებიც საინტერესოდ იკითხება, რადგან ავტორს არასოდეს ღალატობს იუმორის გრძნობა. მისი

ენა ლაღი, ბუნებრივი, სალაპარაკო ენასთან მაქსიმალურად მიახლოებული, მაგრამ აზრობრივი აქცენტების გადანაწილებით გამდიდრებული ენაა. სტილური თავისებურებები იმაშიც მჟღავნდება, როგორ შეუძლია ავტორს ამბავი ხან აღმატებულად, ხანაც ირონიით შეაფასოს და ცოცხალი, შეიძლება ითქვას, ცინცხალი სასაუბრო ენის მასალა გამოიყენოს ამისათვის.

მწერალი განწყობილების შექმნას იწყებს სათაურიდან, რომელსაც ევალება ნაწარმოების არა მხოლოდ თემაზე, არამედ ავტორის პოზიციაზე, ჟანრის თავისთავადობაზე მინიშნება.

ქართველთა შორის ცქირის მოძებნა არ გასჭირვებია მტერს. აშორდია რუსეთის იმპერიის მიერ დაფინანსებული და შეგულიანებული, იანოვსკის საგანმანათლებლო პოლიტიკის განმახორციელებელი გახლდათ. იანოვსკი მეგრელთა მოსარჩლედ, ვითომდა მათზე გაბატონებული ქართველების მოწინააღმდეგედ ასაღებდა თავს. სინამდვილეში „გაქნილ პოლიტიკოსს, საქართველოს დაქუცმაცებით რუსეთის იმპერიალისტური ზრახვების განხრციელება უნდოდაო, – გვამცნობს მწერალი, – გარედან მოსულმა მტერმა შინაური მოძებნა, წრე შეიკრა და თადას შედგენილი მეგრული ანბანი რუსული იმპერიული პოლიტიკის გამტარებლებმა სათავისოდ გამოიყენეს – მეგრელები დანარჩენ ქართველთაგან განსხვავებულ ხალხად გამოაცხადეს“.

აშორდია ეშმაკს სულმიყიდული, ხალხისა და ქვეყნის მოღალატე იყო, მისი ანბანიც მთავრობის ხარჯით გამოიცა და მთავარმართებლის სტამბაში დაიბეჭდა. ბუნების მახინჯმა ქმნილებამ მზის სინათლე იხილაო, – წერს ბატონი ელგუჯა და ეს აღრვეის, ბუნების წესის გაუკუღმართებად მიაჩნია, ამადაც მიუცია წიგნისთვის სახელწოდება – „თოვლი მკათათვეში“. როგორც შესავალში აღნიშნავს: „ათასში ერთხელ ხდება, ქვეყნიერებას გზაკვალი აერევა, მკათათვეში გათოვდებაო“.

ეს არის რომანი-პამფლეტი, რომელიც მამხილებელი ფორმით დასცინის იმ საზოგადოებრივ მანკიერებას, უკუღმართობას რომ უწოდებს ავტორი და, რა თქმა უნდა, კონკრეტულ პირებს, მათ შორის მთავარს – თადა აშორდიას, რომელიც თავისი საქმეებით მართლაც ჰგავდა მკათათვეში მოსულ თოვლს.

საინტერესოა ქვეთავთა სახელწოდებებიც:

„ზეობითი აზარმაცი“, „რომლითაც უძრავი იძვრის, ურყევი ირყევა და უშენი შენდება“, „ეშმაკის გზა“, რომელიც თადა აშორდიას უკუღმართობაზე მიგვანიშნებს. რომანის სტილი ჟანრიდან გამომდინარეობს. ეს არის გამჭვირვალე ირონია, რომელიც გასდევს მთელს ნაწარმოებს. ცხადია, ირონია აღწერილი სიტუაციებიდან ამოიზარდება, ეს სიტუაციები კი განსაკუთრებით მრავლადაა წიგნში. ირონიის ენობრივი გამოხატულება ძირითადად ლექსიკა-ფრაზეოლოგიით ხორციელდება. ნიშანდობლივია ცნობილი სახელების სტრუქტურული მოდელების ნიუანსობრივი ცვლილებებით, სიტყვათა თუ ბგერათა ჩანაცვლების საშუალებით მიღებული ლექსიკური ერთეულები. ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს მეტსახელები, რომელთა შორისაა ე. წ. ანტიგამონათქვამები. მაგალითად, თადნავაზი (ფარნავაზის ანალოგიით) – აშორდიას მეტსახელი. მეგრელებს

ახალ ფარნავაზად, ახალ მესროპად მოველინაო, – დასცინის ავტორი. ეს თაღნაგაზი იგივე ქვიშის თოკის მგრეხავია, ჭკუით გლახა, ჭაობის ვირთხა, მიწის ლუკმა, ქვებუდანა...

შინაარსობრივი მხარის გამოკვეთის, ემოციური ზემოქმედების გაძლიერების მიზნით მოხმობილი ცნობილი გამონათქვამებით შეზავებული მეტყველება უფრო ემოციურია, აძლიერებს ირონიას და ექსპრესიულობისათვის გამოიყენება.

„ყოველ ალფაბეტს მხოლოდ მაშინ ექნება აზრი და მნიშვნელობა, როდესაც იგი სასულიერო და საერო ლიტერატურის გასაღებს წარმოადგენს... სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ალფაბეტი გასაღებია, ხოლო ლიტერატურა – ბოქლომი. რა საჭიროა გასაღები, თუ ბოქლომი არ არსებობს?!“ – კარგად იცოდა ეს იაკობ გოგებაშვილმა, იცოდნენ სხვებმაც, მაგრამ ისიც არ ავიწყდებოდათ, „არაერთი ეკალი რომ დათესილა ეშმაკის ხელით“. ეშმაკის გამონახვა კი არც ახლა გასჭირვებიათ. თადა ამორდია თავს არ ზოგავდა მეგრული ანბანის შესაქმნელად – „ეშმაკის გზაზე ახტომ-ჩახტომა ქუდბედად დაჰყოლოდა“.

მხატვრული სახეების გამოხატვაში უდიდესი მნიშვნელობისაა – ვით თანდებულისანი სახელების როლი, როცა ხდება რომელიმე თვისებაზე ხაზგასმა: „ქანდარაზე ფარშევანგივით შემოსკუპებული გაფუყული ინდაურივით იმზირებოდა“; „უცებ მოვარდილ წვიმასავით თუ ტყიდან გამოვარდნილი ნადირივით გამოტყვრა“; „რას მიყურებ ატუჩასავით“, „ორშაბათის ყენივით დავაჭერინებ ხელში ხმალს“ და სხვ.

ასევე, სემანტიკურად გადააზრებული ფრაზებიც: „სანამ გინდა ცარიელი აკვანი არწიო“; „ჩამოსახრჩობ თოკს არ ანდობს კაცი“; „ჭინჭარი შენს თონეში“; „ახოს ბოლოში გასვლა“; „იმპერია გვექარბორბლება“ ...

ამორდიას უვიცობას, გაუნათლებლობას, სიბრიყვეს რომ ხაზი გაუსვას, ავტორი მას „ბრძნულად“ ამეტყველებს: „მეგრელები ქართველებზე მრავალრიცხოვანი ერიაო – იჭაჭებოდა თურმე. ისტორიული უკულმართობაა, რამდენიმე მილიონ მეგრელს ერთი მუჭა ხალხი გვაჯდეს თავზე. ქართველებიც მშვენივრად ხვდებიან ჩვენს სხვადასხვაობას, მაგრამ ზღვაზე ვერ ამბობენ უარსო, ქართველებმა დაგვივიწროვეს მოქმედების ფარგალი, ზღვას არ გვითმობენ, ხმელეთს გვეცილებიან. მეგრული ენა დამოუკიდებელი და ქართულზე ძველი ენაა, ამის გამო მას მეტი უპირატესობა უნდა ჰქონდეს, ვიდრე ქართულს“...

უფრო მეტიც: „ხმას თუ არ ამოვიღებთ, მეგრელობასა და სამეგრელოს ფარზე არ ავზიდავთ, გაგვაქართველებენო“; „ენა გვაქვს, დამწერლობა რატომ არ უნდა გვექონდესო?“

ბევრი ასეთი ბრიყვული აზრი ხმიანდება თადას პირით.

ეშმაკის გზაზე შედგომაა, აბა რა!

მაგალითები ისეთი მოჰყავს ამორდიას, გამეორება რომ შეგრცხვება. ავტორი კი რაც შეიძლება მეტს ალაპარაკებს. მიზანი გასაგებია – უფრო კარგად უნდა წარმოჩნდეს სიბრიყვე და უგუნურობა, გამოაშკარავდეს მისი აზრის უკულმართობა.

გვამშვიდებს ის, რომ უამრავი მოწინააღმდეგე ჰყავდა თადა აშორდიას თვით სამეგრელოში. დასცინოდნენ, ემუქრებოდნენ, წყევლიდნენ, სცემდნენ კიდევ. ლავრენტი წულაძემ დაუწერა: ცნობილი „ლინგვისტი“ აშორდია აპირებს მეგრულ ენაზე მეგრული ასოებით გამოსცეს გაზეთი, რომელსაც „ნაყოფი უვიცობისა“ ერქმევაო. ყოველდღიურად გამოვა მხოლოდ ერთი ცალი, რამეთუ რედაქტორი, გამომცემელი, თანამშრომელი და მკითხველიც თვითონ იქნებაო.

აშორდიას უკუღმართობა კერძო მოვლენა იყო და არა საყოველთაო. ნიკო დადიანს ამადაც დაუწუნებია სამსონ ყიფიანის პათოსი: „ვინმე გადაგვარებული ოდიშარინახა და ყველა მეგრელი მითანა მახინჯის წბილის ნიმუშით აგვწონაო“. ზღვრის დადება აუცილებელია და შესანიშნავად ესმის ეს ავტორს, ამიტომაც არაერთხელ იმეორებს სამეგრელოს მკვიდრთა სად და გონივრულ მოსაზრებებს, აჩვენებს მათ დამოკიდებულებას.

ცხადია, ირონია აღწერილი სიტუაციებიდან ამოიზრდება, ეს სიტუაციები კი განსაკუთრებით მრავლადაა წიგნის იმ ნაწილში, სადაც ავტორი ე. წ. მუნჯური მეთოდის შესახებ გვიყვება. იმგვარ ეპიზოდებს ურთავს, რომლითაც ხაზი ესმება სახასიათო შტრიხებს ისე, რომ შეუძლებელია, ცხადად არ წარმოიდგინო და დაინახო. არაერთგზის გვსმენია სწავლების ამ მეთოდის შესახებ, თუმცა მწერალი ისეთი ექსპრესიით გადმოგვცემს გრიგოლ აბაშიძის (იგივე შროშანის) მონათხრობს ამ სიბრყვავზე, ვერცერთი მეცნიერული დასაბუთება ვერ შეედრება. ვგულისხმობთ მუნჯური მეთოდის თავგადაკლული გუშაგის – თევდორე თევდოროვის ცდებს. ერთ-ერთი ასეთი ცდის დროს სიტყვები: „დედა“, „გზა“, ვირი“ უნდა აეხსნა თურმე მუნჯურად. ამ უკანასკნელის მისახვედრად ჯერ ხელებით დიდი ყურები გამოუსახავს, მერე დაუყოყნებია და ტლინკებიც აუყრია.

„ყოყნადაა შვენიოდა, ტლინკებიც უხდებოდაო“, – დასცინის ავტორი, თან ბავშვებს თანაუგრძნობს – მიხვდნენ, მაგრამ მოერიდათ თქმა, როგორია, ვირს ვირი რომ დაუძახო, არადა ცოდნაც როგორი მისაჩქმალა?

საოცრად მეტყველ მაგალითებში სათანადო ქვეტექსტიც იკითხება: სამივე სიტყვა ერთგვარ რკალს ჰკრავს – ვირებისა და დედაუბედურებისათვის გზა უნდა ეჩვენებინათ!

თევდოროვისა და ძმათა მისათვის გზის ჩვენება გასაგებია, მაგრამ შინაური სად გაეშვათ? და წიგნის ერთ-ერთი თავის სათაურად კოწია დადიანის ფრაზა ხმიანდება: „წადით, შორს წადით!“ სად უშვებდა, თვითონაც არ იცოდაო, – ამბობს ავტორი. არადა, როგორ ოცნებობდა კოწია, ვირზე უკუღმა შეესვა და მოუსავლეთში მიებრძანებინა აშორდია: „როგორ ვერ წავაწყდები მეგრელების ამომგდებ თადას, რამდენი თვეა, ვდარაჯობ. ვნახავ, ორშაბათის ყენივით დავაჭერინებ ხელში ხმალს (თუმცა მამაპაპისეული ხმალი წასაბილწად არ ემეტება), ჯორზე შევსვამ, ხმლის წვერზე ვაშლს წამოვაგებ, ჯორს მის დამქაშ ჯოტო კორტახიას წავუძმლოლებ

და მთელ სამეგრელოს შემოვატარებო.“ და აქ გვახსენდება კოწია დადიანის კიდევ ერთი სურვილი, რომელიც ელგუჯა თავბერიძის სხვა ბიოგრაფიულ რომანში („მარშალი და მარშლის შვილი“) ხმიანდება: სტუმრად მოსულთა და მასპინძლადქცეულთა თავიდან მოსაცილებლად „გოთურმანის“ თამაში რომ ეოცნებება: „თათრებთან მათამაშა და იმ მინუტში გამცხებია სულიო“ (თათრებს ამბობს და რუსებს გულისხმობს) (თავბერიძე 2016: 10).

„გოთურმანის“ გახსენებას „აუხდენელი ნატვრა და პასიური სევდა მოჰყვება“. სიტყვა სტილისტიკურად მარკირებულია – მისი სიმბოლური კოდი, ცხადია, თავისუფლებასთან ასოცირდება და ჟღერს, როგორც ლაიტმოტივი, რომელმაც უნდა გადაანაწილოს სიმბოლური ინფორმაცია.

წიგნი სოციოლინგვისტიკისთვისაც საინტერესო მასალას შეიცავს, რადგან თვალნათლივ აჩვენებს, როგორი იყო ენობრივი პოლიტიკა მაშინდელ საქართველოში.

ასე რომ, ელგუჯა თავბერიძის რომანი საინტერესოა როგორც თემატიკის თვალსაზრისით, ასევე, ენობრივად. აქ ნებისმიერი სიტყვათშეთანხმება თუ დიალოგი ბუნებრივი, სასაუბრო ენითაა გადმოცემული და თავისი გულახდილობით შთამბეჭდავი. ცოცხალი ენობრივი წიაღიდან მწერალი საოცრად ლაკონურ, ემოციური შეფერილობითა თუ აზრობრივი დატვირთვით გამორჩეულ ნიმუშებს ირჩევს და ოსტატურად იყენებს მათ მხატვრულ პოტენციალს. მწერალი ქმნის ეთნოკოლორიტს. ცოცხალი სასაუბრო ენისათვის დამახასიათებელი ლექსიკური თუ ფრაზეოლოგიური ერთეულებით, რომელიც დიალექტს შემოუნახავს, ექსპრესიულად გადმოიცემა მთავარი სათქმელი. იმერული დიალექტისათვის დამახასიათებელ „სიტყვა-გამოთქმათა თანწყობაში ჩნდება გასაოცარი სტილური მომხიბვლელობა“.

დამოწმებული ლიტერატურა

ზვიადაძე 2017: ზვიადაძე თ., „სჯანი“. თბილისი, 2017.

თავბერიძე 2016: თავბერიძე ე., მარშალი და მარშლის შვილი. ქუთაისი, 2016.

თავბერიძე 2017: თავბერიძე ე., თოვლი მკათათვეში. ქუთაისი, 2017.

ჩხეიძე 2017 ა: ჩხეიძე პ., ნოველები რომანისათვის,

<https://luarsabi.wordpress.com/2017/09/26/> (დამოწმება 12.01.2024).

ჩხეიძე 2017 ბ: ჩხეიძე რ., წინათქმა ელგუჯა თავბერიძის წიგნისა „თოვლი მკათათვეში“. ქუთაისი, 2017.